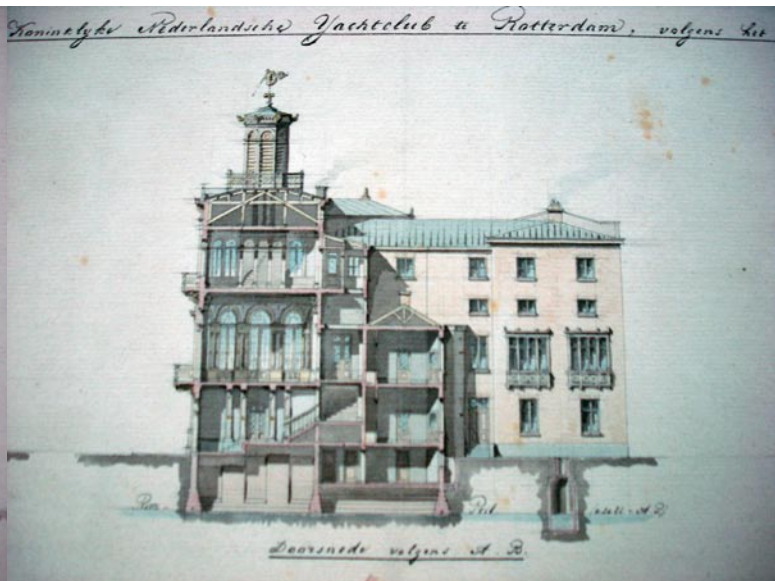
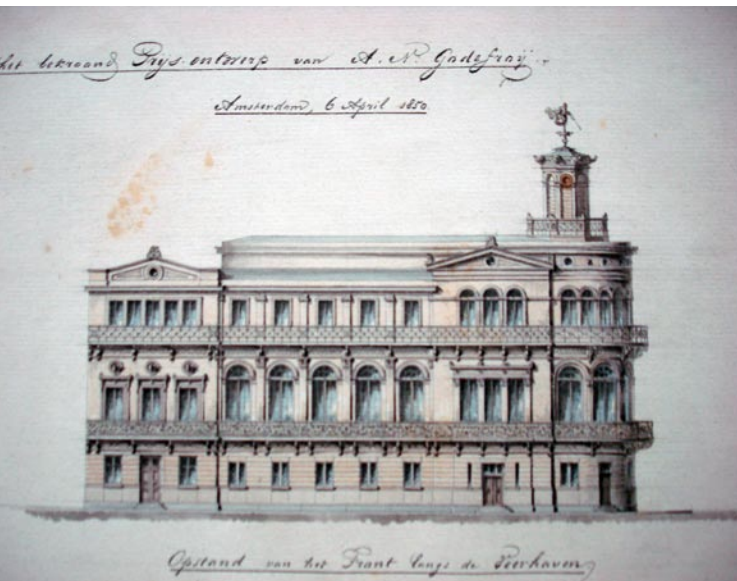




Rotterdam, Wereldmuseum
Rotterdam, Wereldmuseum





voorafgaand aan een ontwerpproces. Zo kunnen de bestaande waarde en nieuw te realiseren kwaliteit op elkaar worden afgestemd. Het onderzoek is een specialisme op zich. Wanneer de cultuurhistorische waarden van een monument, stadsdeel of landschap nauwkeurig in beeld zijn gebracht, wordt zichtbaar hoe een ontwerp voor interventie met deze waarden omgaat: wat behouden blijft, wat verdwijnt en wat eventueel wordt toegevoegd. De discussie over ontwerpkeuzen kan zich hiermee op kwalitatieve waarden richten, in plaats van op een voorgeschreven oplossingsrichting of een starre waardekaart.

Behoud is transformatie

Laag na laag groeien de steden. Op de kaart zijn de stadsuitbreidingen gemakkelijk terug te vinden, als de jaarringen van een boom. In binnensteden zit de historische gelaagdheid in de grond, in de vorm van archeologische resten. Dat pakket kan vele meters dik

to identify the key aspects of a historic building and should preferably be undertaken before the design process starts. In this way, the historic significance and the new work can blend. Cultural-historical analysis is a discipline in itself. Once the cultural-historical features of a monument, town district or landscape have been defined we can identify how the design of the intervention deals with them: which will be preserved, which will be lost and what may be added. In this way, the discussion of the choices to me made during the design process can focus on qualitative values, rather than on a prescribed solution or inflexible system of values.

Preservation is transformation

Cities grow layer by layer. On a city plan its expansion can be traced, like the growth rings of a tree. In the centre of the city the historical layers are buried, as archaeological remains. These layers can be several metres thick and tell the story of the occupation of a

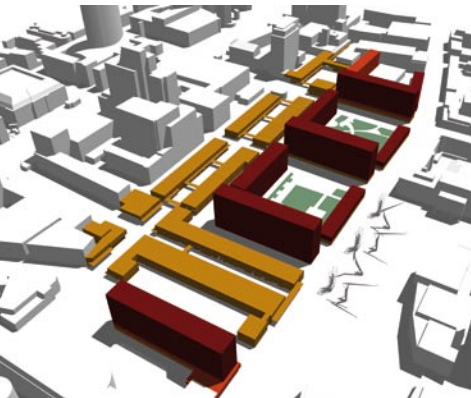
zijn en vertelt in omgekeerde volgorde het verhaal van de occupatie van een plek. Ook in de gebouwen zijn vaak sporen uit meerdere bouwperiodes terug te vinden. Een geoefend bouwhistoricus leest een gebouw alsof het een boek is en reconstrueert aan de hand van verflagen en bouwsporen de gebruiksgeschiedenis: perioden van rijkdom en armoede, interieurmodes en momenten van ingrijpende verandering. De recentere stadsdelen, zoals de woonwijken, haven- en fabrieksterreinen uit de negentiende en twintigste eeuw, hebben ook de nodige geschiedenis in zich. Verschuivingen van bestemming of van de woon- en werkpatronen zijn aanleiding voor ruimtelijke transformaties, waarbij het bestaande de onderlegger van vernieuwing vormt.

In de stad manifesteert de geschiedenis zich niet als iets statisch en museaals, maar als een dynamisch aspect van de hedendaagse gebouwde omgeving. Dat geldt ook voor beschermde monumenten of stadsgezichten. Het proces van verandering verloopt hier echter volgens bijzondere spelregels met als inzet het behoud van de cultuurhistorische waarde. Hoe luiden die spelregels precies? Kan een ingreep in een gebouw of ensemble, zelfs wanneer deze uit technisch of functioneel oogpunt radicaal is, plaatsvinden met respect voor de cultuurhistorische kwaliteit? Waar ligt de grens tussen wat wel en wat niet kan? De vraag naar de ruimte voor verandering is cruciaal en alleen te beantwoorden wanneer de essentiële kwaliteiten en betekenissen van monumenten en historische stadsdelen zijn benoemd. Bij herontwikkeling van niet-beschermde objecten of stadsdelen is een vergelijkbare opgave te formuleren, namelijk om de ruimte voor behoud te bepalen, vanuit de kwaliteiten die de vernieuwing meerwaarde kunnen geven.

site in reverse order. Similarly, buildings often also show traces from different periods. A trained architectural historian can read a building like a book, and reconstruct the history of its use by analysing paint layers and construction features: periods of affluence and poverty, fashions in interior design and times of radical change. More recent urban areas such as residential areas, docks and industrial sites from the nineteenth and twentieth century also have a history. Changes in use or the patterns of working and living result in spatial transformations where what existed before provides a basis for the new developments.

In a city, history is not static and kept in the museum, it is a dynamic aspect of the contemporary built environment. This applies equally to listed monuments and conservation areas. However, in that case the process of change follows rules which aim to preserve the cultural-historical value. How do those rules work? Can we change a building or group of buildings while respecting the cultural-historical value? And what about radical technical or functional changes? Where is the line between what is and is not acceptable? The essential issue is how much scope there is for change. We can only answer that question if we first identify all the essential qualities and the significance of listed buildings and historical areas of a city. When redeveloping buildings and areas which are not listed the challenge is similar: we have to determine the scope for change, based on the qualities which can add value to the renewal.

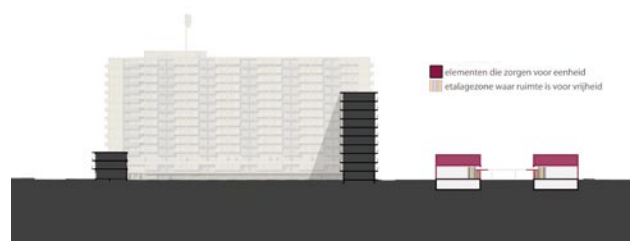
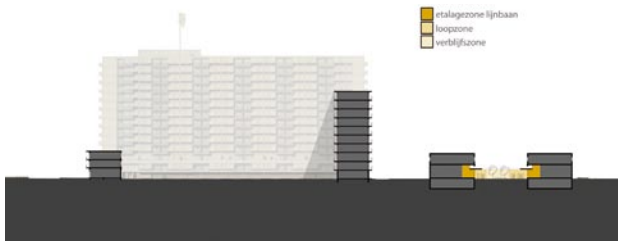
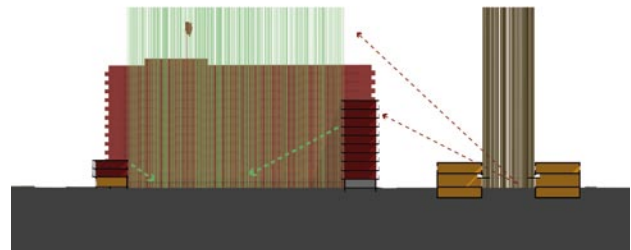
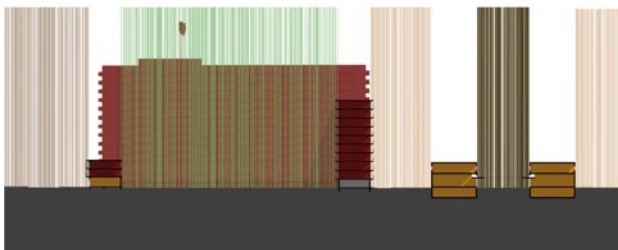
In the twentieth century, experts on restoration and historical buildings, in the Netherlands and elsewhere, have regularly tried to define general principles for restoration, transformation and intervention. At present, such guidelines are not strictly enforced in the Nether-



Rotterdam, Lijnbaan
Rotterdam, Lijnbaan

- hoogbouw lijnbaan
- laagbouw lijnbaan
- bebouwing lijnbaan kwartier
- groene hof
- voetgangers gebied
- stadsstraat
- expeditiestraten

- hoogbouw lijnbaan
- laagbouw lijnbaan
- bebouwing lijnbaan kwartier
- groene hof
- voetgangers gebied
- stadsstraat
- expeditiestraten





In de twintigste eeuw hebben restauratie- en monumentenexperts uit binnen- en buitenland geregeld geprobeerd om in handboeken of richtlijnen algemene uitgangspunten voor restauratie, transformatie en interventie te formuleren. Bij het restaureren en bouwen in de bestaande stad worden deze spelregels in Nederland tegenwoordig niet al te strikt nageleefd. Dat komt onder meer door de diversiteit van deze bouwopgave, zowel gezien de aard van het erfgoed (van villa tot sociale woningbouw, havengebied of industrieterrein), als de schaal (van interieurs tot ensembles, stadsdelen en landschappen) en het soort projecten (van musealisering, functiebehoud tot radicaal nieuw gebruik). Bij de diversiteit van opgaven past geen keurslijf van voorgeschreven oplossingen. Als alternatief voor de algemene uitgangspunten zijn de cultuurhistorische verkenningen (alsmede bouw-historisch onderzoek of cultuurhistorische effect-rapportage) ontstaan. Ze bieden voor een specifiek monument of ensemble uitgangspunten en een toetsingskader voor interventie en transformatie. De eigen-

lands when building and restoring in towns and cities. The reasons for this include the diversity of the assignments, in terms of the nature of the heritage (from mansion to social housing, docklands or industrial area), the scale (from interiors to groups of buildings, urban districts and landscapes), and the type of project (turning something into a museum, maintaining its function or changing it to a radically different use). This diversity of assignments is quite incompatible with a strict framework of prescribed solutions. Cultural-historical analysis (and impact assessment) was developed as an alternative to the general principles. It provides assessment frameworks for intervention and transformation of a single historic building or a group of buildings. Such an analysis focuses on the unique nature of the object or urban area. Determining its qualities means that its redevelopment can be carefully considered. This provides a scope for interpretation and creativity, while the cultural-historical analysis can help safeguard the cultural-historical qualities.



Zwolle, Kraenbolwerk Zwolle, Kraenbolwerk

Geïsoleerd noordenland

De ligging ten noorden van het Zwartewater (Thorbeckegracht) geeft het Noordenland een geïsoleerde positie in de binnenstad en zorgt vanouds voor lokale oases om er hanteer te zijn en industrieën te vestigen. In de vestingtijd was dit gebied het belangrijkste expeditiehoofdkwartier van de stad. De invulling van het Noordenland na het afsluiten van de vestingwerken is sterk verbonden met de negentiende-eeuwse industrie en economische ontwikkelingen.

Het Noordenland kent een groot verschil tussen de noordzijde en de zuidzijde. De noordzijde wordt gevormd door de voornamelijk bebouwen, met een geometrische vorm, haarschaadige en schreefhuizen. De zuidzijde herinnert aan de natuurlijke overvloed van het Zwartewater, met een onregelmatige rooilijn en een bebouwing van oude koopmanswoningen en factoorhuizen.

Er bestaat een contrast tussen de uitbreiden van het Noordenland. Het Dieverpoortebolwerk aan de oostzijde ligt bij de Dieverweg en de Dieverpoort. Hier waren een fabriek, een baaihuis en wasserijen. Het bolwerk heeft een groen karakter behouden en vormt een inzichtelijke wand. Langs het water liggen achtertuinen. Het Kraenbolwerk heeft zijn in het taken gestaan van industrie en bedrijvigheid ermit als belangrijke herenbode aan het Zwartewater. Later als vestingplaats voor zwarende industrie. De woon- en werkplekken waren hier, in tegenstelling tot de oostpunt van het eland, volledig gericht op het water. De kadde grenzen direct aan het water, met uitzondering van de punt van het eland waar de fabrieken aan het water waren gebouwd.

Het Noordenland is op te delen in drie verschillende sferen met eigen onderscheidende aspecten. Thorbeckegracht, wonen en industrie.

Thorbeckegracht: De Thorbeckegracht was in de Middeleeuwen een dijk langs het Zwartewater in het buitengebied van de stad. De huidige gekromde loop van noordje herinnen hier nog aan. De Thorbeckegracht is een brede herenbode met bebouwing in een doorzichte wand, die de gekromde loop volgt. De bebouwing bestaat uit factoorpanden en koopmanswoningen. De factoren vormen een kleine, rijk bebouwing, die wordt als ineenpersoon voor buitenlands herenbode. Ze ontzorgen oostpunt, oostpunt en westpunt van water als tabak, koffie, thee en rijst, maar ook hout, hooi en graan. De factoorpanden zijn relatief groot van schaal, met drie verdiepingen en een fors brechte, een monumentale, centrale entreepartij en een laaggevoel achttokke. De koopmanswoningen zijn lager en smaller, meer volgens de typologie van grachtspanden met twee of drie verdiepingen. De perioden langs de Thorbeckegracht zijn diep en bevatten naast de walgende panden aan de Thorbeckegracht vaak ook achtertuinen, loodsen, schuren en tuinen. Dit levert een

duidelijk achtertuinen, op. Vijfel alle bebouwing staat of de achterste eeuw of derde. Een enkel pand is later ingezet, maar volgt zich wel in de schaal en het karakter van de gracht.

Industrie: Het gebied ten noorden van de Thorbeckegracht werd na het afsluiten van de vesting een gebied dat zich kenmerkte door grotere, hogere bestaande bouwvormen, met een buitenhuis, schuren en rollende schalen, en eind negentiende eeuw grote industriële complexen, zoals de gasfabriek. Nog steeds is de open structuur met grachtelijke aspecten herkenbaar, bijvoorbeeld in de vorm van theater de Spiegel, een grote parkaergerie en de Schapevateren.

Stegen (Kraenweg, Dinde Breckelwe, Postbodebodekade, Spilhuidebodekade): Vanuit de Thorbeckegracht steken stegen dwars over het Noordenland. Hier is de overgang van de representatieve gracht tot de achterste wand van bedrijven en ambachten goed zichtbaar. In de stegen waren eenzijdige woningen van neringdoenden, steerbakker, schoenmaker of wasserier. Het herenbode van deze bouwvormen in de stegen dateert uit de negentiende eeuw.

4 **ZWOLLE, KRAENBOLWERK**

STRATEGIE EN PLAN 5



heid van het bestaande object of stadsdeel staat in dergelijke studies centraal. De waardebeoordeling maakt maatwerk voor herontwikkeling mogelijk. Er komt ruimte voor interpretatie en creativiteit, terwijl met de cultuurhistorische verkenning in de hand de cultuurhistorische waarde kan worden veiliggesteld.

Algemene uitgangspunten

De geschiedenis van de monumentenzorg is gedeeltelijk te vertellen aan de hand van de richtlijnen voor interventieopgaven, die zowel in Nederland als internationaal zijn opgesteld. De Nederlandse Oudheidkundige Bond kwam al in 1917 met de *Grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken*. Centraal stond de stelregel 'behouden gaat vóór vernieuwen'.¹ Inmiddels zijn er tientallen slotverklaringen van (internationale) congressen, waarin uitgangspunten voor de omgang met monumenten en historische steden zijn verrat.

General principles

The history of the care of historic buildings can largely be told using the guidelines for intervention developed in the Netherlands and elsewhere. As early as 1917, the KNOB (Dutch Historical Society) presented its *Principles and instructions for the preservation, restoration and extension of historic buildings*. Its tenet was that 'preservation takes priority over renewal'.¹ Since that time, dozens of concluding statements have been adopted at congresses in the Netherlands and elsewhere, defining principles for dealing with historic buildings and historic cities. The Athens Charter of 1931 and the Venice Charter of 1964 are probably those which professionals are most familiar with.² Obviously, restoration charters are products of their time. Recommendations about future interventions generally reflect on past interventions. After the Second World War, when many European cities had been destroyed, it was common practice to interpret historical objects freely. There was a strong tendency to try and preserve past artefacts in